

·СВЕТИ АРХАНЂЕЛИ·

КОД ПРИЗРЕНА, 14. ВЕК

Свети Арханђели су манастирски комплекс од око 6.500 м², са изузетним стратегијским положајем, у клисури реке Бистрице, на три километра од Призрена. Био је опасан масивним зидовима и повезан са утврђењем *Вишеград*. Поред велике цркве Св. Арханђела, конака, библиотеке, болнице и других просторија, у манастирском простору постојала је и мала црква-капела Св. Николе, као и трпезарија на западној страни. Манастир је подигнут на месту једне старије цркве, а грађен је од 1343. до 1352. као задужбина цара Душана. О изградњи се старао игуман Јаков, касније Митрополит у Серезу, а Стефан Урош IV Душан издао је посебну повељу којом је одредио ранг и друштвени положај манастира. Цар је Св. Арханђелима поклонио 93 села, рудник гвожђа у Топлици, довољно плодне земље и винограда, ставио манастиру на располагање седморо призренске vlastele, један број занатлија по градовима и приходе од призренске царине (1.000 перпера) и призренског трга. Сем тих и других привилегија манастир је бесплатно добијао уље из Бара, со из Широког Брода, свилу и вино из Пилота, мед и восак из Сирињиха, Неродимља и Штимља, рибу из Скадарског и Плавског језера. Међу мајсторима који су повељом даровани манастиру налазе се и зидари Петрош, Војислав, Срдан, Нос и Војихна, за које се мисли да су учествовали и у грађењу овог споменика. После Душанове смрти 1355, његово тело је пренето у Призрен и сахрањено у гробници царева задужбине и велике цркве Св. Арханђела.

О животу манастира нема много података. К. Јиречек наводи да су 1375. после измирења Српске и Грчке Цркве, изасланици обеју Цркава одржали службу на гробу цара Душана и скинули анатему са њега, цара Уроша, Патријарха Јоаникија и Саве. Када су Турци освојили Призрен 1455. заузели су и манастир и нанели му велику штету. По врло ретким вестима које су сачуване у изворима, а и по неким каснијим преградњама на споменику, види се да је цео комплекс брзо пропадао, а од друге половине 16. века почиње његово темељно рушење. Обрађени материјал са уништеног манастира користио је 1615. Синан-паша за изградњу своје џамије у Призрену. Напуштен, сравњен са земљом и засут плавином, споменик је у таквом стању остао три века, све до 1927. када је Р. Грујић извршио откопавање манастира и нађени материјал пренео у данашњи Археолошки музеј у Скопљу. После Другог светског рата, у седмој деценији, обављени су обимни конзерваторски и рестаураторски радови, тако да су

ЦАР СТЕФАН УРОШ IV ДУШАН,
северни зид припрате, Дечани, 1346.г.

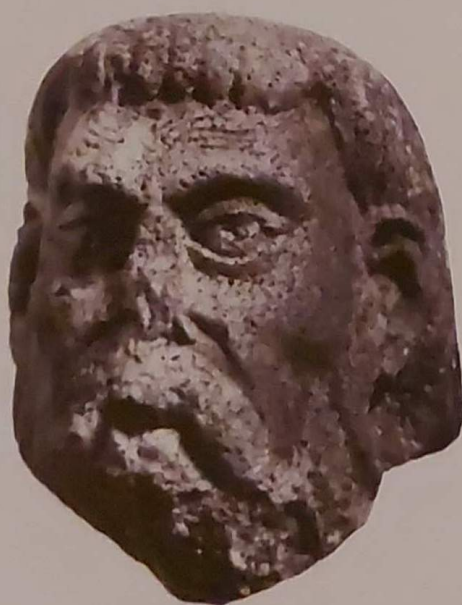
заштићени темељи и делови зидова. У таквом стању они, на жалост, ни изблиза не пружају убедљиву слику о некадашњој лепоти и величини Св. Арханђела. Зато је изузетно вредан напор С. Ненадовића, који је у својој монографији предложио научно и стручно засновану реконструкцију овог споменика.

Главна црква, посвећена Св. Арханђелима Михаилу и Гаврилу, представљала је монументално здање (28,50 x 16,75 м) са основом у облику уписаног крста, али са нешто суженијим бочним бродовима, што није бивало уобичајено код споменика овог типа. На источној страни су три олтарске апсиде: средња је шири и споља петострана, док су бочне мање и споља троугласте. Велико дванаестострано кубе (пречник 6,40 м) ослањало се на четири лука које су држала четири стуба, а према реконструкцији С. Ненадовића, постојала су и четири мања бочна кубета. На западној страни је нартекс са пет отвора који су били преграђени парпетним плочама и архитектонски обрађени. Фа-

МОНАСТИР СВЕТИХ АРХАНЂЕЛА, поглед са десне обале реке Бистрице.
Види се обновљени Душанов народни конак (2014.г.). Претходни конак, саграђен 1998.г. на темељима из 14. века,
спаљен је у погрому 2004. године.

ЦАР ДУШАН (?),
скулптура са цареве гробнице у Манастиру Светих Арханђела.
Гробница је рестаурисана 1965. када су мошти Цара Душана
пренете у Цркву Светог Марка у Београду.

саде су биле обложене белим и црвеним мермером и са два кордонска венца подељене у три зоне. Црква је имала камени иконостас, раскошан и у Средњем веку надалеко чувен по ђ, у нартексу, од белих и плавих камених плоча, а у наосу од камених рељефа, у чије су канелуре убациване мозаичке плочице. Поред сложених геометријских мотива, на овим подним мозаицима биле су приказане фантастичне животиње, грифони, лавови, птице и рибе. Унутрашњост храма била је осликана фрескама, а на капителима, порталима, прозорима и црквеном намештају налазио се богат пластични украс. Простор око цареве гробнице био је архитектонски обрађен помоћу фриза мањих arkada које су се на одређени начин повезивале са уништеном фреско-декорацијом.

Црква Св. Николе је знатно мања (13,20 x 7 м), али је зидана и декорисана на исти начин. То је једнобродна грађевина са апсидом на источној и отвореним нартексом на западној страни и са кубетом које се ослањало на зид са западне и на два стуба са олтарске стране. И изнад нартекса постојало је кубе. Архитектонски је била занимљива и монументална трпезарија.

која је имала основу у облику слободног крста са апсидом на јужној страни.

Св. Арханђели су били прави царски споменик, раскошно декорисан скупоченим материјалима. Мада не знамо ни име ни порекло пратомајстора, готово је извесно да је грађевину тако усклађених пропорција и облика, и тако савршене обраде, могао замислити само градитељ који је сажео искуства цариградских архитеката у просторној експозицији и спојио са медитеранским, романо-готичким сензибилитетом у обради камена. У Св. Арханђелима дошла је, чини се, до потпуног изражаја једна већ наговештена синтеза оних облика сакралних здања европског Истока и Запада, који су сазревали у рашкој школи, с једне, и у споменицима на Косову и Македонији, с друге стране. Тај прелазни карактер уочава се и у скулптури Св. Арханђела. Иако нису познати њена иконографија и програм, у већем броју сачуваних фрагмената јасно

се уочавају стилске особине тесно повезане с пластиком која је из приморских радионица Котора, Цавтата и Дубровника, пренета у унутрашњост Србије, на архитектуру Студенице, Бањске, Дечана. Исти су мотиви, сличан је начин клесања – новине су се појавиле само у два случаја. Прва би била, ако бисмо у једној оштећеној глави идентификовали портрет цара Душана, јер би то био први и једини портрет у српској средњовековној скулптури; друга новина је више формална, клесарска, изражена у једном броју фрагмената са биљном орнаментиком, у којима пластична обрада уступа место површинској, а стилизација је тако јака да орнамент претвара у геометријску двочлану траку која ће се касније развити у скулптури Моравске школе. Као у архитектури, и у скулптури опажамо исти процес, те се може рећи да Св. Арханђели закључују једну велику пластично-просторну традицију, али да у исти мах наговештавају и једну нову уметност.

Лазар Трифуновић

РЕКОНСТРУКЦИЈА СВЕТИХ АРХАНЂЕЛА, јужна страна Цркве (цртеж С. Ненадовића)